

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת

הפקולטה למדעי היהדות
רב הקמפוס

דף שבו עי

פרשת אחרי-מות

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ופסח, תשס"ה

מספר

ע"ש הלנה ופאול שולמן

597

"יכול מראש חודש"

קיימת מצוות עשה לזכור בכל יום את יציאת מצרים ("למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייתך", דב' טז:ג). אנו מקיימים מצווה זו בקריאת שמע, שהפסוק האחרון בה מזכיר את יציאת מצרים. ישנה עוד מצווה, והיא "סיפור יציאת מצרים", כמו שכתוב (שמ' יג:ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

מצוות "סיפור יציאת מצרים" מחייבת אותנו לדבר באריכות על יציאת מצרים לפרטיה ודקדוקיה. היא חלה על נשים וגברים כאחד, אבל רק פעם בשנה, בליל הסדר. באמירת ההגדה של פסח אנו יוצאים ידי חובת המצווה. המצווה לספר ביציאת מצרים מוזכרת בהגדה בשני מקומות, פעם אחת בקשר לזמן החיוב ופעם שנייה בקשר למהות החיוב. כמו שנראה, קטעים אלו תמוהים. בקשר לזמן המצווה, כתוב בהגדה:

יכול מראש חודש? תלמוד לומר 'ביום ההוא'. אי 'ביום ההוא', יכול מבעוד יום? תלמוד לומר 'בעבור זה'. 'בעבור זה' לא אמרתי, אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

הדין מתחיל בשאלה: "יכול מראש חודש?" ההגדה שואלת: האם אפשר לקיים את מצוות "סיפור יציאת מצרים" כבר בראש חודש ניסן? שאלה מוזרה מאוד! ראש חודש ניסן חל שבועיים לפני חג הפסח, ומצוות "סיפור יציאת מצרים" חלה בליל הסדר בלבד. כיצד אפוא שואלים אם אפשר לקיים שבועיים לפני פסח את המצווה שזמנה בליל הסדר? זוהי שאלה בלתי סבירה, כשם שלא סביר לשאול אם אפשר לקיים את מצוות תקיעת שופר שבועיים לפני ראש השנה? אם כן, מה משמעות השאלה הזו של ההגדה?

תשובת ההגדה שראש חודש ניסן אינו זמן מתאים להתחיל במצוות "סיפור יציאת מצרים" נסמכת על הפסוק: "תלמוד לומר 'ביום ההוא'". בתורה כתוב: "והגדת לבנך ביום ההוא", ומכאן שרק בט"ו בניסן, בליל הסדר, אפשר לקיים את מצוות "סיפור יציאת מצרים", לא לפני כן.

למרות התשובה החד-משמעית הזו, נראה כי ההגדה שבה ושואלת: "אי 'ביום ההוא', יכול מבעוד יום?" - האם אפשר לקיים מצוות "סיפור יציאת מצרים" גם בערב פסח ("מבעוד יום"). גם שאלה זו תמוהה, ותשובת ההגדה: "תלמוד לומר 'בעבור זה'. 'בעבור זה', לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". במילים "בעבור זה", מלמדת אותנו התורה שרק בליל הסדר ("כשיש מצה ומרור מונחים לפניך") אפשר לקיים את מצוות "סיפור יציאת מצרים", לא לפני כן.

על הדין הזה בהגדה ראוי להעיר שתי הערות. ראשית, לא זו בלבד ששתי השאלות של ההגדה הינן מפתיעות, גם התשובות מעלות תמיהות. התשובה הראשונה, "ביום ההוא", אומרת לנו שרק בליל הסדר אפשר לקיים את מצוות סיפור יציאת מצרים, והתשובה השנייה, "בעבור זה", גם היא אומרת לנו שרק בליל הסדר ("בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך") אפשר לקיים מצווה זו. לכאורה שתי התשובות זהות, אבל לפי מהלך ההגדה אין זה כך.

שנית, מה פשר הביטוי "בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך"? מה בעצם מונח לפנינו בליל הסדר? והרי אין הדברים אמורים בסדר כפי שעורכים אותו היום. פסוקי התורה מדברים על הסדר כפי שהתורה מחייבת לעשותו. האם רק מצה ומרור מונחים לפנינו? האם אין קרבן הפסח מונח גם הוא

לפנינו? קרבן הפסח, עיקרו של הסדר, אינו מוזכר כלל! הן במקום אחר בהגדה כתוב: רבן גמליאל היה אומר "כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור". למה לא נכתב גם כאן: "אלא בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך"?

קודם שנתייחס לשאלות אלו, יש להתייחס לשאלה המרכזית. מדוע בכלל קוראים את ההגדה ומאריכים לספר ביציאת מצרים? התשובה לכאורה היא ברורה. כתוב במפורש בתורה ומצוטט בהגדה, "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור", וניתן להסיק מכך כי מטרת המצווה לספר ביציאת מצרים היא חינוך הילדים – "והגדת לבנך". אנו מחויבים ללמד את הילדים את ההיסטוריה של עם ישראל על-מנת להבטיח את המשך המסורת מדור לדור.

אלא שאם חינוך הילדים הוא הסיבה לאמירת ההגדה, אז הזמן שנקבע לאמירתה אינו מתאים. על-מנת ללמד את הילדים על אירועי חג הפסח, ראוי להתחיל בכך כאשר מתחילים את ההכנות לקראת ליל הסדר. כאשר מסלקים את החמץ, מחליפים את הכלים, קונים את המצרכים המיוחדים לחג, מכינים את המצות ואת השה לקרבן הפסח, זה הזמן המתאים להסביר לילדים מה פשר כל ההכנות הללו. כאשר הסקרנות של הילדים מגיעה לשיאה עקב המהפכות במטבח, זה הזמן הנכון לספר להם על יציאת מצרים. ומתי מתחילים את ההכנות לקראת חג הפסח? על פי הכתוב בתורה: "החודש הזה (חודש ניסן) לכם ראש חדשים" (שמ' יב:א), ובהמשך הפרק מפורטות כל המצוות הקשורות לחג הפסח, נראה שיש להתחיל בהכנות לחג בראש חודש ניסן.

לאור זה, השאלה הראשונה של ההגדה – "יכול מראש חודש?" – היא אכן שאלה ראויה. למה אי-אפשר להתחיל את "והגדת לבנך" בראש חודש ניסן, שאז מתחילים בהכנות לקראת חג הפסח? על כך משיבה ההגדה: "ביום ההוא", בזמן קיום מצוות ליל הסדר.

ואז שואלת ההגדה שאלה נוספת. אם חייבים לחכות במצוות "סיפור יציאת מצרים" עד ליל הסדר, לפחות נתחיל את חינוך הבנים בתחילת ביצוע מצוות אלו, בערב פסח, מבעוד יום! החשובה משלושת המצוות של ליל הסדר – פסח, מצה ומרור – היא בוודאי מצוות קרבן הפסח, וזמן ביצועה של מצווה זו, זמן הקרבת הקרבן, מתחיל בערב פסח. לכן, השאלה השנייה של ההגדה – "יכול מבעוד יום?" – גם היא שאלה ראויה. אולם ההגדה שוללת גם אפשרות זו, ואומרת: "בעבור זה" – קיום מצוות "והגדת לבנך" על-ידי סיפור יציאת מצרים אינו יכול להתחיל עד לזמן קיומן של כל שלוש המצוות של ליל הסדר, כולל מצה ומרור ("בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך").

מכל זה ברור למדי שחינוך הילדים אינו יכול להיות סיבה בלעדית למצווה של "סיפור יציאת מצרים", למרות המילים "והגדת לבנך". חייבת להיות סיבה אחרת, ואכן כך. המפתח להבנת העניין נמצא במקום אחר בהגדה, שבו נאמר: "בכל דור ודור, חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". ומה מקור החיוב הזה? "שנאמר, 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'! דהיינו, מהמילה "לי" שבפסוק נובע החיוב "לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

לאור הנאמר לעיל, נראה שהסיבה האמתית של מצוות "סיפור יציאת מצרים" אינה לחנך את הילדים אלא לחנך את עצמנו; להזכיר לעצמנו את החשיבות של יציאת מצרים. וכך כתוב במפורש בהגדה: "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים". ובשולחן ערוך (או"ח תעד, ז) מוזכרת ההלכה, שאפילו עורך אדם סדר לבדו, הוא חייב לספר לעצמו על יציאת מצרים! ברור אם כן שאין מאריכים ב"סיפור יציאת מצרים" רק בשביל הילדים, אלא בשבילנו.

מה חשיבותה של יציאת מצרים, שכל אחד חייב להרבות בדיבור עליה בליל הסדר, אפילו לעצמו, במשך שעות ארוכות? את התשובה לכך נותנת ההגדה עצמה בהמשך אותו קטע: "שלא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמהם". במילים אלו טמון מסר נוקב ביותר, שכן במעמד יציאת מצרים נוצר עם ישראל מתוך אוסף של עבדים. יציאת מצרים לא שיחררה את עם ישראל, אלא יצרה את עם ישראל, מתוך מציאות של עבדות. זוהי המשמעות העמוקה של המילים, "אף אותנו גאל עמהם".

כעת נבין גם מדוע כה רבות המצוות המאזכרות את יציאת מצרים, ומדוע היא תופסת בתורה מקום כה מרכזי. יציאת מצרים לא הייתה אוסף של פתרונות יצירתיים בדרך למימוש המטרות החשובות באמת, שהן מתן תורה והכניסה לארץ ישראל. ההפך הוא הנכון! הן מתן תורה הן הכניסה לארץ-ישראל הן רק תוצאות של יצירת העם במהלך יציאת מצרים. רק עם זקוק לחוקים, לתורה, ורק עם זקוק לארץ, ארץ-ישראל.

לכן פעם בשנה, בליל הסדר, במשך ערב שלם, חייבים כל איש ואישה מישראל לדבר באריכות על כל האירועים הקשורים ליצירת עם ישראל, שהרי הם האירועים שמקשרים בין כל היהודים בכל התפוצות עד עצם היום הזה.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה